

د افغانستان اقتصادي حالت ته يوه کتنه

د افغانستان امیری

Ketabton.com

د افغانستان اقتصادي حالت ته يوه کتنه

(وروستی دوي لسيزې)

ليکوال
عبدالحق اميری

ژباړن
صلاح الدين
۱۳۷۸

د کتاب پيژندنه:

* د کتاب نوم : د افغانستان اقتصادي حالت ته يوه کتنه

* ليکوال : عبدالحق اميري

* ژباړن : صلاح الدين

* کمپوزر : محمد وسيم عزيز

* د چاپ کال : ۱۳۷۸ / ۱۹۹۹م

* د چاپ ځای : پيښور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اریک له دوو کلونوراهېسي د افغانستان بهلابیلو ولایاتو ته د گرځنده کتابتونونو د لېولو پروگرام جوړ کړی دی؛ گرځنده کتابتونونه د اوسپنیزو صندوقونو په بڼه جوړ شوي، د هېواد په یوه برخه کېنې په یوه ځانگړي ځای کېنې اېښودل کېږي د سیمې خلک راځي کتابونه په امانته توگه اخلي، لولي یې خپلوشا او خوانالوستو کسانو ته یې اوروي، بها یې بېرته راوړي او په بدل کېنې بل کتاب اخلي او په دې ترتیب په سیمه کېنې د کتابتون ټول کتابونه لوستل کېږي او بها دا گرځنده کتابتون پوې بلې سیمې ته وړل کېږي.

موږ هڅه کړې دې کتابتون ته داسې کتابونه راغونډ کړو چې له یوې خوا یې ژبه ساده او اسانه او بلې خوا د خلکو د استفادې او اړتیا وړ خبرې او مطالب ولري او له دوی سره په روان ژوند کېنې عملي مرسته وکړي، لکه د کرنې، لاسي کارونو، چرگانو روزنې او نورو چارو کېنې.

موږ په دې ترڅ کېنې دا سروې هم کوو چې خلک نورو کومو آثارو او کوم ډول موادو ته اړه لري، چې په دې لړ کېنې موږ دوی گڼې غوښتنې او د اړتیا وړ مواد لست کړل خو متأسفانه په دې برخه کېنې مو کتابونه ونه موندل

چې د دوی په ګرځنده کتابتونونو کېنې يې ځای پر ځای کړو.

ددې تشې د ډکولو له پاره مویو کال وړاندې « یونوچا » ته وړاندیز وکړ چې مالی مرسته وکړي او مور ددې ګرځنده کتابتونو له پاره په خپله یو شمېر د اړتیا وړ کتابونه چاپ کړو او د خلکو غوښتنو ته په خپل لاس د عمل جامه ورواغونډو؛ هغوی زموږ وړاندیز ومانه او یو موی پيسې يې راکړې. مور ددې له پاره چې کار سیستماتیک او ښه ګټور شي دې کار ته مود تهیې یوه ډله وټاکله چې هم زموږ د ادارې غړی پکښې دي او هم د هېواد یو شمېر مجرب او له دې کار سره علاقمند لیکوال او مؤلفین چې په ګډه به کار کوي، د اړتیا وړ کتابونه ښه یا په خپله او یا د هغو لیکوالو په وسیله چې په ټاکلې موضوع کېنې تخصص او مهارت لري، تهیې کوي او د کتابونو د پلا تګذاری، تهیې، چاپ او وېش ته د چمتو کېدلو ټول پړاوونه به يې په ګډه پر مخ بهايي. دا ډله د افغانانو له خوا خورې میرمن نانسي هج دوپرې، حبيب الله رفيع، سر محقق زلمی هیواد مل، حسین فخری، محمد فهيم رحيميار او محمد رفيع څخه جوړه ده.

مور د هېواد په کلیو، بانډو او ښارونو کېنې د ګرځنده کتابتون له ټولو ګرانو لوستونکو څخه هیله کوو چې خپلې اړتیاوې، غوښتنې او پوښتنې راوليږي او د هېواد له ټولو پوهانو او عالمانو څخه هیله لرو چې په دې لاره کېنې را سره مرستې شي چې په دې برخه کېنې له ښه نه ښه کتابونه وړاندې کړای شو!

په درنښت

« د اړیک ګرځنده کتابتونونو اداره »

فهرست

مخ	عنوان
۱	پيلامه.....
۴	سريزه.....
۷	د افغانستان جغرافيايي او اقليمي وضعيت.....
۹	مهاجرت او بيخايه كيدني.....
۱۱	كرنه او مالداري.....
۱۵	څنگلونه او څرخايونه.....
۱۷	طبيعي سرچيني او انرژي.....
۱۹	صنایع او لاسی کارونه.....
۲۲	د کار بازار.....
۲۴	کورنی او بهرنی سوداگري.....
۲۷	مالي سياست او دولتي مصارف.....
۲۹	د بانکداري سيستم.....
۳۱	پيسې او بې جلبه تورم.....
۳۴	ترانسپورت او ملكي هوانوردی.....
۳۷	مواصلات او اطلاعات.....
۳۸	کور جوړول.....
۴۰	بيوزلي او سيمه ييزې ناندو لي.....
۴۴	د خوراکی موادو شته والی.....
۴۶	د بين المللی ټولنو بشری او پراختيايي مرستی.....
۴۸	روغتيا.....
۵۰	ښوونه اورزونه.....
۵۲	د استفادې وړ منابع.....

پیلامه

اقتصاد په لگښت کې د انډول مانا لري. اقتصاد هغې پوهنې ته ویل کیږي چې بشري کړه وړه د موخو (هدفونو) او کمینابو وسایلو ترمنځ - چې ډول ډول گټې ترې اخیستل کیږي - د اړیکې په څیر څیړني. دا تعریف که څه هم بشپړ نه دی او اقتصاد پوهان د دې پوهنې لپاره ډول ډول تعریفونه لري چې په دې رساله کې یې له راوړو ډډه شوې. اقتصادي اړیکو د بشر له پیدایښت نه تر دې دمه د انساني ټولنی سره ملگرتیا لرلې ده. که تاریخ ته وگورو د ډیرو پراختیا غوښتنو، خونړیو جگړو، لښکر کشیو، او زور چلولو رښې اقتصادي عوامل وو. د تولید زمینو ته لیوالتیا، کارلټول، لادیره گټه کول، د اړتیا وړ څیزونو پلورل او رانیول، د نرخ څارل، د ژوند د سطحې پراختیا او نور، هغه

عوامل دي چې انسانان او حکومتونه لادير هڅوته ليواله کوي. د اقتصاد پوهه د انسان لومړنيو اړتياوو، لکه اوبه، خوراک، پوښاک او نورو په لټولو او برابرولو ټينگار کوي. تجربه رابښيي چې که د انسان دغه بنسټيزې اړتياوې پوره شي نورې غوښتنې لکه امنيت او د مال او سرساتل را برسیره کيږي او چې دغه بشري غوښتنې هم ترسره شي نورې غوښتنې، لکه د لادير مالونو تر لاسه کول، حشمت او جلال، مينه او محبت او نور راپورته کيږي. انسان تل غوښتنه لري تر هغه څه چې يې لري لادير وگڼي.

په پر مختللي نړۍ کې د کور، موټر، تلویزیون، یخچال درلودل په لومړنيو اړتياوو کې شميرل کيږي. خو په وروسته پاته هیوادو کې ډير لږ وگړي پر دغو اسانتياوو لاس بري دي. څومره چې مدنيت پرمخ درومي، ورسره د خلکو غوښتنې هم تل مخ په زیاتیدو وي. په همدې اساس د خلکو د ژوند د آسانتیا لپاره نوې تکنالوژي ورځ په ورځ وړاندې کيږي. نن د زرگونو وگړو ځای کمپیوتر نیولی دی او د زرهاوو نورو لپاره یې د کار او گټې زمينه برابره کړې ده.

له بده مرغه انسانی نړۍ د بیه التی او ډول ډول نابرابر یونه ډکه ده. که د زمکې په یوه گوټ کې انسان له مادي نعمتونو څخه خوند اخلي په بل گوټ کې د یوې مړې ډوډۍ په هیله زرگونه انسانان خپل ژوند له لاسه ورکوي. د افغانستان په جگړه ځپلي هیواد کې لاهم خلک دوچې ډوډۍ په تکل کې دي. د عصري ژوند له نعمتونو او نوې تکنالوژۍ څخه بی برخې دي. دا هیواد چې لاپخوا په وروسته پاتې هیوادو کې

شميرل كیده د جگړې کلونو په ترڅ کې کنډواله شوی دی. له یوې خوا د گټې زمينې محدودې شوې او له بلې خوا د زیرمو لږوالی او د پانگه اچونې نه تشويق د اقتصادي پرمختگ مخنيوی کړی دی. ډیر ملی پانگه وال له هیواده تللی، کارخانی ویجاړې شوې، مالونه یې لوټ شوي او د مالیې ټولولو سیستم او په پرمختیایي هڅو کې د دولت د بودجې ویش تس نس شوی دی.

د ارساله چې په ډیره ساده او عام فهمه ژبه برابره شوې د هیواد اقتصادي حالت په کلی ډول نه څیړی ځکه چې دا ډول کار لا ډیرو څیړنو ته اړتیا لري. اصلی هدف دادی چې ځوان نسل د هیواد د اقتصادي سرچینو او مبادیو په هکله پرخه وپوهیږی او پرخپل ټولنیز او شخصی ژوندانه ددې کور گلهې جگړې تاثیر تر څیړنې لاندې ونیسي.

و ما علینا الالبلاغ

عبدالحق امیری

اسلام آباد

سرریزه

د افغانستان وروسته پاتې هیواد د دوولسیزو ویجاړوونکو جگړو په ترڅ کې د سیاسي، نظامي او اقتصادي بدلونونو شاهد و چې دا ګرده بدلونونه د دغه هیواد د ټولو اقتصادي او اجتماعي بنسټونو د ویجاړیدو سبب شوي دي. دغه اوږده جگړه له وړانیو او لوټ برسيره د زیاتیدونکو بدمرغيو او تکلیفونو لکه ډله ییزې وژنې، بیخایه کیدنې، د خلکو د مالونو د لوټ او تالان سبب ګرځیدلي دي. د هیواد ټول اقتصادي بنسټونه، لکه کانونه، سپکې او درنې صنایع، دولتي ادارې، داستوګنی کورونه، د ټولیزو اړیکو سیستم، د ښوونې او صحتي نظام او نور د دغې کورګړې جگړې له امله تباه شوي دي. د ثور د اوومې له کودتاچې د افغانستان د خلکو د بدمرغيو پیل ګڼل کېږي، تردې پخوا هم افغانستان د وروسته پاتو هیوادو په کتار کې ځای درلود او د سړي سرمنځني عاید یې ۱۳۰ امریکایي ډالره اټکل کیده.

(مینځنی عاید = د یوه ټولګی مجموعی عاید چې د ټولګی دوګرو پر تعداد وویشل شی.) په مختلفو هیوادو کې د خلکو د ژوند د سطحې د

پرتله کولو لپاره معمولاً د سړي سر عايد چې د عايد دويشلو د ډول
بنکارندوی دی کار اخیستل کيږي. د یادولو وړه چې د حسابولو دغه
معیار هم څه نیمگړتیاوې لري چې تر ټولو مهم یې د هیواد دوگړو
تر مینځ د عايد مساویانه ویش دی.

په ۱۹۷۹م کال کې د هروگړي داخلي ناخالص تولیدات ۱۴۳ او د هر
وگړی ملی ناخالص تولیدات ۱۷۰ ډالره اټکل شوي وو. داخلي
ناخالص تولیدات د تولید شوو څیزونو او خدمتونو د بازار په بیه له
ارزونی وروسته یو پریل باندي د هغو دارزښت له زیاتولو لاس ته
راځی. ملی ناخالص تولیدات له داخلي ناخالصو تولیداتو سره د هیواد
دوگړو په بهر کې د پانگې اچونې له زیاتولو او د داخلي بازار د عايد له
کسر څخه لاس ته راځی.

پخوا اقتصادي عمده فعالیتونه د حکومت له خوا څارل کیدل، یوازې د
کرنی سکتور او یوه اندازه هم تجارت د خصوصی سکتور په واک کې
و. دې وضعیت د جگړې په کلونو کې بدلون وموند. د کوچنیو پانگه
والو د هڅونې په خاطر د افغانستان دولت په ۱۹۸۷م کال کې
مشورتي شوری جوړه کړه، که وکولی شی خصوصی سکتور ته پراختیا
ورکړي. د جگړې په ترڅ کې د مرکزی دولت پدل ورو ورو را ولويد او
سیمه ییزو سیاسي او نظامي ځواکونو د هیواد په مختلفو برخو کې د
خپلې خوښې او یوڅه خود مختاري ادارې جوړې کړې. دې کار سره له
دې چې انار شیزم او بی بندوباري رامینځته کړه د خصوصی سکتور د
هڅونې او پراختیا سبب هم گرځید.

د ملگرو ملتو د پراختیایي پروگرامونو (UNDP) دفتر د اټکل له مخی په ۱۹۸۹م کال کې د هیواد د داخلي تولیداتو په سلو کې ۸۱.۶ له خصوصي سکتور څخه برابریدل چې د هغو په سلو کې ۹۹ یې د کرنې سکتور له محصولاتو لاس ته راتلل. د ۱۹۹۲م کال په خپل مینځی نسبتو کې د هیواد ډیر صنعتی موسسات و بچار، مالونه او ماشین آلات یې تالاشول.

د تاسیساتو لږ شمیر چې په ځینو ښارونو کې د جگړې له گواښ څخه خوندي پاتې دي لافعالیت لري.

په کلیو او بانډو په تیره د هیواد په شمالي برخو کې د کورنیو له اقتصاد سره حرفه یي تولیدات مرسته کوي. غالی او تغراو بدل، خامک گنډل او نور رواجی لاسی صنایع اکثر آد ښځو په لاس سرته رسیږي او د نارینه وو په واسطه بازار ته وړاندې کیږي.

په اوسنی روان حال کې د هیواد اقتصاد د بهرنیو هیوادو د سمدستی بشري مرستو، له د ښمنو ډلو سره د هغوی د بهرنیو ساتونکیو له دوه اړخیزو مرستو، د مخدره موادو د تولید، د کوکنارو کر او بهرنی تجارت په ذریعه ساتل کیږي. کرنه او مالداري د هیواد د اقتصاد عمده عناصرو په څیر خپل اهمیت ساتلی دی.

د افغانستان جغرافيايي او اقليمي وضعيت

افغانستان په وچه کې چاپير يو هيواد دی چې په منځني آسيا کې ځای لري. د افغانستان گاونډيان د ايران اسلامي جمهوري لويديزه خوا، ترکمنستان، ازبکستان او تاجکستان په شمال کې، د چين ولسي جمهوريت په شمال ختيځ او پاکستان يې په سهيل او سهيل ختيځ کې دي. سره هواد کرنی وړ زمکو لږوالی، د کرنې وړ وسايلو دوديز توب او د اوبه خورنيمگړی سيستم، د کرنې له پرمختلليو لارو چارو سره د بزگرانو نابلد تيا د متخصصينو او کرنيز نويو آلاتو لږوالی او د کرنې چارو ته د مسوولو مقاماتو نه پاملرنه له هغو عواملو نه دي چې په خپل وار د هيواد د اقتصادي وروسته پاتې والی سبب شوي دي. د هيواد آب و هوا په مختلفو برخو کې توپير سره لري. په سهيل او سهيل لويديځ ولايتونو کې هوا نسبتاً وچه ده. د هيواد په ډيرو برخو کې د هوا وضعيت د للمی کرکيلي لپاره چندان وړتيا نه لري. د ملگرو ملتو د کرنی او خوراک دفتر (FAO) د ۱۹۹۷ م کال له گزارش سره سم د بدخشان په ولايت او مرکزی غرونو، مشرقی او جنوبي کې کافی باران اوري. په دې سيمو کې کنگل کيدل محدودو کونکی عامل دی. ختيز او جنوبي ولايتونو کې لږ باران اوري خو په دې سيمو کې د کرنې فصل

په کافی اندازه اوږد او آبی زمکې اکثرأ دوه فصله دی.

په للمی زمکو کې د کافی باران نشتوالی هغه هم په مناسب وخت کې د کرنیزو تولیداتو د کمښت سبب گرځي.

د (FAO) د ۱۹۹۷ کال له گزارش سره سم د هیواد د اوبو د سرچینې نژدی ۸۰ په سلو کې د هندوکش له غرونو دي. د هیواد آبی زمکې ۳.۵ میلیونه هکتاره اټکل شوي چې د هیواد د پراخوالی په سلو کې ۵.۵ جوړوي. له دې ټولگي په سلو کې ۱۴ دو فصله، ۲۲ یو فصله او ۲.۵ بڼونه دي. او په سلو کې ۲۲ نورې هغه زمکې دي چې په وار سره کزلې کيږي. للمی زمکې ۴.۸ میلیونه هکتاره اټکل شوي چې د هیواد ټولې خاورې په سلو کې ۸ جوړوي. د هیواد د خاورې په سلو کې ۷۰ له لوړو او څرخایونو جوړه ده او ۲،۹ یې په ځنگلونو پوښلی ده.

طبیعی آفتونه، لکه نيزونه، شدیدې زلزلې، د زمکې ښویدنې او نور په خپل شویو سیمو کې د رپروونکو اقتصادي ستونزو سبب گرځي. په کال ۱۹۹۱ کې د ریکتر په کچ ۶،۵ درجې یوې شدیدې زلزلې د هیواد په شمال کې په دولتي او شخصي املاکو کې ډیرې ویجاړ تیاوې راوستې او ډیر خلک او مواشي پکې سټ شول. په همدغه وخت کې ویجاړوونکی نيزونه په جنوب لویدیزو ولایتونو کې زښت ډیر وړانې پښې کړې. په کال ۱۹۹۳ م کې د ریکتر په کچ ۴ درجې زلزلې هم په شمال کې ډیر وړانې سبب شوې.

د ۱۹۹۸ کال په ژمی او پسرلی د تخار او بدخشان په ولایتونو کې د دوو مدهشو زلزلو شاهدان وو چې د ریکتر په کچ ۱، ۶، ۶ او ۶، ۶ درجې

وي چې در ستاق، چاه آب او شهر بزرگ په ولسواليو کې يې په لسگونو کلي په کنډوالو بدل کړل. ددغو زلزلو په اثر له ۴۰۰۰ کسانو نه زيات مړه او سلگونه نور يې خپل کورونه او شته (که څه هم نيشتوکی وو) له لاسه ورکړل. د پروسر کال ژمی (فبروري ۱۹۹۹) زلزلې د وردگو او لوگر ولايتونو کې نژدې ۱۶۰۰۰ کورنۍ وځپلې. که څه هم د مرستې رسولو موسسې، لکه ملگری ملتونه، نړيوال سره صليب او نور غیر حکومتی مؤسساتو په چټکي له ځپل شويو خلکو سره د مرستې له پاره و د انگل او لومړنی اړتياوې، لکه خوراک، کمپلې او خيمې يې پر خلکو وويشلې، سره له هغو له طبيعي آفتونو نه زيربنده ويجاړتياوود هغو سيمو خلکو له کړاوه دک ژوند يې لاسی ستونز من کړی دی.

مهاجرت او بيخايه کيدنې:

له غير رسمی اټکلونو سره سم تر ۱۹۹۶م کال پوري د هيواد دوگړو شمير ۲۱ ميليونه تنه اټکل شوی چې په دې رقم کې بنيایي له هيواده بهر مهاجرين نه وي راغلي او دا ټول ارقام اټکليز دي. کومه سر شميرنه چې د شاهی او محمد داؤد خان د جمهوري حکومتونو په وخت کې په نظر کې وچې وشی سرته ونه رسیده او د حفيظ الله امين د اټکليزې سر شميرنې پایلې دومره بې بنسټه او مسخره وې چې په خاطر وې هم نه دي پاتې.

په افغانستان باندې د سرو لښکرو د تيري په اثر د پنځو ميليونو تنونه زيات افغانان پاکستان او ايران ته مهاجر شول. د روسی ځواکونو له وتلو وروسته له دېمنيو دکو جگړو په اوږدو د مهاجرت خوځښت په

يوڅه لږ کچ سره گاونډيو هيوادو ته دوام وموند. په ۱۹۹۲م کال د مجاهدينو په واکمن کيدو سره په دې هيله چې جگړې پای ته رسيزي له يونيم ميليونه زيات مهاجر په بېره له پاکستان او ايران نه هيواد ته ستانه شول. تنظيمي جگړې د رزگونو انسانانو د بيخايه کيدنې سبب شوې چې د جگړې له اوره يې تينبته کوله. په ۱۹۹۴م کال په کابل کې د جنرال دوستم ځواکونو په گډون او د حزب وحدت په پلوي د اسلامي گوند جگړه له جمعيت سره چې د استاد سياف د ځواکونو پلوی يې له ځانه سره لرله د کابل ښار د پنځو سوو زرو بيوزلو وگړو د بيخايه کيدنې سبب شوې چې د جلال آباد ښار د شاوخوا سوزنده بيدياوو کې ترخيمو لاندي تر ۱۹۹۷م کال پورې د نړيوالو سازمانونو په مرستو ژوند کاوه.

لاهم زرگونه انسانان د هيواد په مختلفو سيمو کې د جگړو له امله له بدې ورځې له خپلو کورونو وتي او په ډاډمنو ځايونو کې موقتي ژوند تيروي. همدا و چې په حقيقت کې د هيواد توليداتو او په تيره د کرنې او مالدارۍ په سکتور کې د پرله پسې کمښت سبب گرځيدلې دي. جگړې د خلکو د ژوند څرنگوالي ته بدلون ورکړی او د جنائتي پېښو وژلو، جرمونو او معيوبیتونو د پراخېدو سبب گرځيدلي دي.

کرنه او مالداري

الف: کرنه:

د افغانستان اقتصاد تل په کرنې او مالدارۍ تکیه لرلې ده او په سلو کې نژدې ۸۵ خلک د کرنې او مالدارۍ په دنده بوخت دي. د اساسی بنسټونو د ویجاړتیا او د هیواد په گوټ گوټ کې د میلیونونو په شمیر د زمکنيو ماینونو له شته والی سره سره، کرنه او مالداري د خوځنده اقتصاد عمده برخه ده. کرنه د افغانستان د اقتصادي پراختیا په پروسه کې وچت ځای لري.

ځکه د دغه ژوند بڅینوونکی سکتور وده د کرنیزو لاسته راوړنو د زیاتوالي او د هیواد د ډیرو خلکو د ژوندانه د سطحې د ښه والی سبب ګرځي.

د جګړې له کلونو د مخه د هیواد د صادراتی توکیو په سلو کې ۷۲ د کرنې سکتور برابرول. همدا ډول په سلو کې ۳۴ دولتی پانګه اچونې د دې سکتور په واسطه جذب شوې او په سلو کې ۵۶ دولتی عایدات هم له همدې برخې برابریدل. د ۱۹۷۴-۱۹۷۵ کلونو کې د هیواد د کرنیزو تولیداتو په سلو کې ۷۱ غنم، جوار، ورشي او وریزو جوړول. میوو او سبو په سلو کې ۲۵ پنبې په سلو کې ۲۰،۵ او ګنیو په سلو کې یو

د ټولو کرنیزو تولیداتو برخې جوړولی. غوړی ورکوونکی دانی او نور محصولات په لږه اندازه تولیدیدلی. تر کال ۱۹۹۳ په کرنیزو زمکو کې نژدې ۳۵ فیصده لږوالی پېښ شوی دی. حال دا چې په دغه کال په کرنیزو تولیداتو کې د جگړې نه د مخه کلونو په پرتله په سلو کې ۵۰ راتیتیدنه اټکل شوې وه. د (FAO) له گزارشاتو سره سم د کال ۱۹۹۳م لپاره د هیواد د څړوبولو سیستم په سلو کې ۲۵ ویجاړ شوی دی چې د آبی زمکو موازې یې ۱،۵ ملیونو هکتارو ته راتیت کړی دی.

د جگړې د مخه کلونو کې، د افغانستان دولت د کرنې اصلاح شوی تخمونه او کیمیاوې سرې یې د پور په ډول د هیواد بزرگرانو ته ورکول چې د کرنې د پراختیا بانک په واسطه به تنظیمیدل. دغه سیستم هم د جگړې په کلونو کې تس نس شو. پرله پسې جگړو د کورنیو تولیداتو اندازه ۲۰ راکمه کړه، د څړوبولو سیستمونه او نور اقتصادي لومړني بنسټونه یې ویجاړ کړل او د تخم او سرې درانیولو او ویشلو او د نورو کرنیزو وسایلو د ویش جریان یو مخ بند شو. د یرې زمکې ناکرلې پاتې شوې او د یوې غوایان له مینځه لاړل او ځنګلونه هم وران شول.

د امنیت او آرامۍ په بیرته راتګ سره د هیواد په ډیرو سیمو کې کرنیز سکتور مخ په ښه والی روان شوی دی. په وروستیو کلونو (۱۹۹۷ م او ۱۹۹۸ م) کې چې کومه سروې شوې ده په کرنیزو تولیداتو کې زیاتوالی رابښی. که څه هم کرنیز تولیدات د خلکو د لومړنیو اړتیاوونو څو ځله لاهم کم دي. د (FAO) د ۱۹۹۶ م کال کرنیزه سروې

خرگندوي چې د اصلاح شوي تخم د حاصلاتو مينځنۍ برید په هر هکتار زمکې ۶، ۲ ټنه دی. هغه نمونې چې په دې راوروسته ۱۹۹۴ م او ۱۹۹۵ م کلونو کې تجربه شوې دي د حاصلخیزی اوسط په هر هکتار آبی زمکه کې ۹، ۲ ټنه رانیسي. (کرنیزه ستراتیژی FAO - ۱۹۹۷). په کرنیز سکتور کې ښځې سترځای لری. هغوی د سبویه کر، خیشاوه، د شولو نهالولو، د چرگانو روزل، مالداري او دوربښمو د چينجو په روزنه او تولید کې رغوونکی ځای لری. په کرنیزو هڅو کې د ښځو ونډه اخیستل د هغوی په نژادي ډلو او د هغوی د کورني اقتصاد په څرنگوالي پورې تړاو لري. په ځینو سیمو، لکه نورستان کې ډیرې کرنیزې هڅې د ښځو له خوا ترسره کیږي.

په اوسنیو شرایطو کې اډیم او خشخاش د کرنیزو محصولاتو ستره برخه جوړوي. پخوا به کوکنار په لرې کلیو (چې د دولت د نفوذ او څارنې له ساحې نه لرې وو) کرل کیدل. د قانون د ځواک د تنفیذ نشتوالی، ناوړه اقتصادي حالت، د تولیدی موسساتو ویجاړتیا او اډیموته دوړغ په ورغ زیاتیدونکی غوښتنی سره یوځای د کوکنار د کره پراختیا سبب گرځیدلي دي. ننگرهار، کندهار، هلمند او بدخشان د اډیمو ستر تولیدونکی ولایتونه گڼل کیږی. د تریاکو د کلني کره د هغې سروې سره سم چې په ۱۹۹۸ م کال کې چې د مخدره موادو د څارنې موسسی (UNDCP) له خوا وشوه د اډیمو تولید په ۱۹۷۸ م کال کې ۲۰۰ ټنه و، اما په ۱۹۹۷ م کال کې یې ۲۸۰۴ ټنه زیاتوالی موندلی دی.

ب: مالداري:

مالداري او د څارويو روزنه د کرنيز سکتور ستره برخه جوړوي. په راتلونکې کې به هم دغه مشغولا د هيواد اقتصادي پراختيا او پرمختگ کې ستر ځای ولري. د مالدارۍ له لارې کيدای شي چې خوراکي مواد برابر او ټولې عوايد لوړ کړای شي. کوچيان او هغه خلک چې د هيواد په گوټ گوټ کې د څارويو په روزنه بوخت دي د خپل د ژوندانه اړتياوي له همدې لارې برابروي. د هيواد مشهور اهلي څاروي پسه، وزه، غوړي، آس، خر، کچره او نور دي.

له جگړې نه د مخه افغانستان په نيويارک او لندن کې د قره قل بازارونه په انحصار کې لرل چې د بهرنیو اسعارو د راتلونې دپاره بڼه چينه گڼل کيده.

د افغانستان حکومت له دې برخې نه د لازياتې گټې په خاطر د قره قل د توليد پراختيا لپاره په جدې اقداماتو لاس پورې کړ چې د څارويو د روغتيا او د څرخايونو د ساتنې او څارنې په برخه کې د علمي څيړنو سبب وگرځيد. په پایله کې د هيواد په شمال، ختيځ او سهيل کې دولتي فارمونه تاسيس شول او په ټولو ولسواليو کې د څارويو کلينيکونو پراختيا وموندلې.

د جگړې دوولسيزو د ولتي فارمونو او د شخصي مالدارۍ کړو وپروته نه جبيره کيدونکې زيانونه رسولي دي. د (FAO) د حيواني پروژې د ۱۹۹۷م کال گزارش څرگندوي چې د رسيدلو زيانونو اندازه په سلو کې له ۴۰ تر ۵۰ د يوې په غوايانو کې، په سلو کې ۶۷ په نورو څارويو کې

او په سلو کې ۷۰ د قره قل په تولید کې اټکل شويدي. د جگړې او قومي دښمنیو په سختیدو د شمال په سیمو کې د قره قل تولید او د پسونو روزنه کې د یرزیات کموالی راغلی دی. د جگړې او ږدیدل، د کوچیانو او مالدارانو تگ راتگ یې محدود کړیدی.

د (FAO) د څارویو د تولید د گزارش په اساس چې په کال ۱۹۹۷م کې خپور شو د هېواد څاروي ۳،۷ میلیونه غوایان، ۲۲ میلیونه پسونه، ۹ میلیونه وزې، ۳۷۰۰۰۰ آسونه، یو میلیون څره، او ۲۸۰۰۰۰ اوبیان اټکل شويدي. د ملي اقتصاد د دغی سترې برخې بیارغلوته د څارویو دروزنې او د تولید توان د زیاتولو او پراخوالی ته اړدی چې بزگران وکولای شی په خپله د خپلو څارویو شمیر ته د یوې عایداتی سرچینې په توگه زیاتوالی ورکړي.

ځنگلونه او څرخایونه:

د هیواد ځنگلونه او ورشوگانې هم د ژوند د چاپیریال د ښکلا او سلامتیا او هم د بهرنیو میلمنو او توریستانو د راتلو له لارې د پریمانه عوایدو د لاسته راوړنې او د څارویو د روزنې لپاره ستر اهمیت لري. له یو پلوه د ځنگلونو له لرگو په کور جوړولو او بهرته د هغو له صادرو لونه ګټه اخیستل کیږي او له بله پلوه د هیواد اوچت او آسمان څک غرونه د ځنگلونو په واسطه په ښکلو او لیدنې وړ سیمو بدلون موندلی چې د خارجي توریستانو د هڅونې او تخنوني سبب ګرځی. د ځنگلونو نورې ګټې د هوا پاکول، دویجاړوونکیو نیزونو مخنیوی او وحشی څارویو ته پناه ورکول دي. د دولتي زمکو په هکله د ۱۹۸۹ کال د ارقامو سره

سم، ځنگلونو نژدی ۹، ۱ میلیونه هکتاره زمکه نیولې ده چې د هیواد د ټولې خاورې په سلوکې ۹، ۲ جوړوي. د کونړ او نورستان ځنگلونه د هیواد تر ټولو مشهور او بنکلی ځنگلونه حسابیدل. د پکتیا ځنگلونه گڼ و او تر ډیره د خیرپو او ولودونو په واسطه پوښل شوي وو.

خو افسوس چې د غې و بجا وونکې جگړې د هیواد بنکلی او گڼ ځنگلونه په لومړني گام په تباهي کې بنکيل کړل. د پخواني شوروی عساکرو له خوا ځنگلونو ته د اور اچونې پالیسي له یوې خوا او له بله پلوه د لرگود تاجرانو نه مریدونکی هوا او هوس د هیواد گڼ او بنیرازه ځنگلونه د نابودی برید ته پیل وهل. د حکومت او قانون د نشتوالی له امله لاهم د سیمی خلک بنیرازه او ځوانې ونې په ډیرې بی دردی وهی او د نیشتوکی متاع په بدله کې یې د پاکستان بازارونو ته وړاندې کوي.

د هیواد په شمال او لویدیځ کې د پستی او غرنی نښترو ځنگلونه وهل شوي او له هغونه د سون د لرگو لپاره گټه اخیستل کیږي.

غیر رسمی گزارشونه وایی چې هره ورځ ۳۰ تر ۴۰ لاری لرگې د چمن له لارې د پاکستان خاورې ته ننوزي. ددې ځنگلونو د اهمیت او سر شارو عوایدو په نظر کې درلودلو سره بنیایي افغانی مقامات په راتلونکی کې د ځنگلونو له وهلو په کلکه مخنیوی او د ساتنې او څارنې لپاره یی اقدام وکړي.

طبیعی سرچینې او انرژي

د طبیعی زیرمو د لر لوله پلوه افغانستان نسبتاً بډای دی. د هیواد سترې زیرمې طبیعی گاز، وسپنه، مس، لاجورد، مالگه، د چوڼې او مرمر وډبرې، د ډبرو سکاره او نور دي. همدا ډول یورانیم، سپین زر، سره زر، سلفر، نیکل، لتیوم، مگنیشیم فلوراید او نور کانونه په کافی اندازه په هیواد کې پیدا کیږي. د هیواد د اوسپنې او مسوزیرمې د نړۍ دریمې سترې زیرمې گڼلې کیږي. د هیواد طبیعی گاز له ۱۰۰ تر ۱۵۰ میلیون متر مکعبه پورې اټکل شوی و چې پخوا یې د هیواد د ټولو صادراتو په سلوکې ۵۰ برخه جوړوله.

او د نړیوالې بیې نه په ټیټه بیه پخوانی شوروی ته صادریده، د طبیعی گاز پلورل د جگړې په کلونو کې بند شول. د گاز تولید او وړاندې کول د مجاهدینو د عملیاتو او شوروی عساکرو په واسطه د گاز د څاگانو د وړانولو له امله بند شول. د گاز د څاگانو د وېجاړ تیانه رارسیدلی زیانونه په کال کې ۲۰۰ میلیون ډالره اټکل شوي دي (د ملگرو ملتو د انرژي د محاسباتو کالني).

د ډبرو سکاره د هیواد دوهمه زیرمه جوړوي چې د هغو حجم ۱۰۰ میلیون ټنه ټاکل شوی او ۴۰۰ میلیون ټنه اټکل شوی وی.

اتکلونه د هیواد د تیلو زیرمې ۲۰۰ میلیونه بیرله بنیسی پخوانی شوروی پلان درلود چې په کال کې ۵۰۰۰۰ متریک تنه تیل د هیواد په شمال کې چان کړې چې دا کار د جگړې له امله وځنډید.

په اوسنی افغانستان کې د برقی انرژي د کموالی نه رامینځته شوی تنگسې اقتصادي مهمو هڅوته تاوان رسوي او د ژوند چاپیریال اغیز منوي په کابل د هایدرولیکي برق له فابریکي پرته چې ۱۰۰ میگاواټه قدرت لري یو شمیر واره د انرژي هایدرولیکي موسسات د هیواد په ځینو مهمو ښارونو کې لافعال دي. همدا اوس د برق د تولید ۲۲ فابریکي په هیواد کې فعالې دي چې ۱۷۵ میگاواټه برق په هره گړي کې تولیدوي. د ۱۹۷۸ کال نه مخکي هیواد په سلوکې یوازي شپږ خلکو د برق له انرژي نه گټه اخیستله چې دغه رقم د جگړې په کلونو کې زښت کم شوی دی.

د کابل بریښنا د انرژي مرکز د تنظیمي جگړو له امله زښت ډیر تاوان لیدلی دی. په ۱۹۹۴م او ۱۹۹۵م کلونو کې د کابل په ښار کې بریښانه وه او د ښار په ډیر برخو کې د بریښنا مزي غلا شول. د بریښنا نشتوالی نه یوازي د کابلینانو تورې شپې بې لاتورتمې کړې بلکه ژوندیې د کابل پر ښاریانو تریخ کړی و ځکه ډیرو خلکو د خپلو کورونو د تودولو لپاره په ژمی کې او د ډوډی د پخلی لپاره له بریښنا نه کار اخیست. د طالبانو په لاس د کابل د نیولونه وروسته، د کابل د بریښنا انرژي د ملگرو ملتونو د سازمان او غیر دولتي مؤسسو په مرسته بیا رغول شویده او اوس د کابل په ډیرو ناحیو کې بریښنا شته.

د هېواد په اقتصادي او د صنعتي توليداتو زیاتوالي د هیواد په اقتصادي پراختیا او د سړی سر در آمد په اوچتوالي کې د زینت ډیر اهمیت درلودونکی دي. د صنعتي کولو پروسه د صنعتي انقلاب له پیل نه راپدېخوا د اقتصاد پوهانو تر مینځ مطرح وه ځکه دغه سکتور د صنعتي هیوادونو سړي سر عاید یې په چټکي سره لوړ کړی دی. د یوې ټولني صنعتي کیدل د بناړو لا پراختیا سره همغاړه وي. صنعتي فابريکې که کارونه پیدا کوي، د هیواد توليدات زیاتوي او د کلیونه بناړونو ته د مهاجرینو ستونزې هم مینځ ته راوړي. د وگړو یوزیات شمیر د ښه تره او سوکاله ژوند د ترلاسه کولو په خاطر لویو بناړونو ته هجرت کوي چې وکولای شي په صنعتي فابريکو کې پر ښه معاش کار وکړي. له بلی خوا هغوی کولای شي د ژوند له آسانتیاوو، لکه ترانسپورت، بریښنا د څښلو اوبو، ښوونځي، مدرسه او روغتون څخه - چې په بناړونو کې شته دی - برخمن شي.

صنایع او لاسني کارونه

صنعتي ادارې او د صنعتي توليداتو زیاتوالي د هیواد په اقتصادي پراختیا او د سړی سر در آمد په اوچتوالي کې د زینت ډیر اهمیت درلودونکی دي. د صنعتي کولو پروسه د صنعتي انقلاب له پیل نه راپدېخوا د اقتصاد پوهانو تر مینځ مطرح وه ځکه دغه سکتور د صنعتي هیوادونو سړي سر عاید یې په چټکي سره لوړ کړی دی. د یوې ټولني صنعتي کیدل د بناړو لا پراختیا سره همغاړه وي. صنعتي فابريکې که کارونه پیدا کوي، د هیواد توليدات زیاتوي او د کلیونه بناړونو ته د مهاجرینو ستونزې هم مینځ ته راوړي. د وگړو یوزیات شمیر د ښه تره او سوکاله ژوند د ترلاسه کولو په خاطر لویو بناړونو ته هجرت کوي چې وکولای شي په صنعتي فابريکو کې پر ښه معاش کار وکړي. له بلی خوا هغوی کولای شي د ژوند له آسانتیاوو، لکه ترانسپورت، بریښنا د څښلو اوبو، ښوونځي، مدرسه او روغتون څخه - چې په بناړونو کې شته دی - برخمن شي.

څنگه چې په ډیرو وروسته پاتې هیوادو کې تجربه شوې ده، د خلکو هجرت بناړونو ته یو لړ ستونزې، لکه گڼه گڼه، د ژوند د چاپیریال

ککړتيا او د جرمنوزياتيدل او نور مينځ ته راوړي. نو ځکه بهتره ده چې د بنارونو تر څنگه کلی په هماغه توگه پراختيا ومومي.

د افغانستان صنعتی پراختيا د امير شير عليخان پير (۱۸۶۹-۱۸۷۹م) ته رسيری. لومړی ځل په افغانستان کې امير شير عليخان د وسلو جوړولو فابريکه جوړه کړه. وروسته د امير عبدالرحمن خان او زوی يې امير حبيب الله خان په پير کې يو شمير صنعتی فابريکې، لکه دوسلې جوړولو، بوټ گنډلو، د سکې د ضرب، څرمنو، او نساجی فابريکې تأسيس شوې شاهی حکومتونو او ورپسې د محمد-داؤد خان حکومت د صنعتی سکتور د پراخولو په خاطر زیاتې هڅې وکړې، ثقیله صنايع د دولت په واک کې وې او د هيواد د صنعتی ادارو په پراختيا کې خصوصی سکتور په تنگسه کې و.

له جگړې نه دمخه د هيواد صنايع دودې په لومړی سطح کې وچې د سپکو صنايعو په چوکاټ کې يې د کرنيز سکتور مواد او د اړتياوړ څيزونه او نور ضروری شيان توليدول. يو شمير لويې صنعتی فابريکې، لکه د پنبې سمته، کيمياوی سرې کارخانې، د جنگلک انجنيری کارخانې او د وسپنې ورکشاپ د کابل بنار، بلخ، بغلان، او پروان، کې نوې جوړې شوې وې. اکثراً صنعتی توليدات لکه ټوکر، لباس، بوټ، فرنيچر، سمنټ، څبنټې او پلاستيکي شيان او نور د اړتياوړ جنسونه د هيواد سپکو صنايعو په واسطه توليددل.

د افغانستان د صنعتی پراختيا پروسې په لومړيو کې د دولتی صنايعو د تأسيس لپاره ټينگی هڅې کيدلې چې دغه کار داخلي خصوصی

پانگه اچونې يې سوداگرۍ ته منحصرې کړې وې. د ۱۹۷۰ په لسيزه کې محمد داؤد خان د هغه وخت جمهور رئيس داسې انگيزې خلق کړې چې د دولتي صنايعو تر څنگه شخصي صنايعو ته پراخوالی وروبخښی. په همدې خاطر د هيواد د پانگه اچونې قانون تصويب شو. خو افسوس چې د ۱۹۷۸م د ثور د ۷ کود تانه وروسته دا قانون فسخ او ټولې شخصي صنايع، ملی اعلام شوې په ۱۹۷۸م کال کې د هيواد د ملی ناخالص توليداتو (GNP) په سلو کې ۱۷ يې صنعتی سکتور توليدول. په ۱۹۹۰م کال کې د ۳۶۰ په شاوخوا کې د سپکو صنايعو فابریکی د کابل په صنعتی پارک کې قسماً فعالې وې او څلویښت زره کارگرانو په کې کار کاوه.

او نژدې له ۲۰ تر ۶۰ صنعتی فابریکی د هرات، کندهار او مزار شریف په ښارونو کې فعالې وې.

د دوولسيزو جگړې له امله د هيواد صنايعو درانه زیانونه وزغمل په تیره د ۱۹۹۲ کال وروسته د کابل په ښار کې اکثره دولتی او خصوصی صنايع ویجاړ، مالونه او وسایل يې چوراو تالاشول. نورې صنعتی کارخانې د هيواد په گوټ گوټ کې له څو کلونو راپدې خوا بندې دي.

په ځینو ښارونو کې چې سپکی صنايع د جگړې د سوزنده لمبونه خوندي پاتې دي په ډیره تیتته سطحه په نسبی توگه فعالیت لري. ددغو صنايعو فعالیت د اړتیاوړ د او موادو د کمبود، د بازار او د لازمی څارنې د نشتوالی په وجه ورغ په ورغ لاپسې محدود پيري.

لاسی صنايع یوازیني صنايع دي چې د جگړې کلونو په ترڅ کې یوڅه

فعالې وي. داسکتور په کلو او بانډوکې د کم بضاعته کورنيو لپاره اضافي عايدات برابروي.

ډير کله بنځينه افغاناني ددغه ډول لاسي صنايعو د پرمختگ په جريان، لکه، غالي، او بدل، تغر او بدل، ريشمه گنډل، ورينمين کاري، خامک گنډل او نوزستر خاي درلودلي دي. د لاسي صنايعو توليدات غالي، تغر، خرمن، وړي او ورين شيان، بخاري، خراډي، ولډنگ کاري، د موټرو او نورو ماشين الات د بيارغاوني ورکشاپونه، د خښتو بتي او نور دي چې لاتراوسه فعاليت لري.

د کار بازار:

په افغانستان کې د کار ډير ځواک په شخصي کارونو بوخت دی. هغه ستر کارونه چې خلک يې سرته رسوي ډيري په کرنيز سکتور او کورني سوداگري او تربو بريده بهرني سوداگري پورې اړه لري. د خلکو زيات شمير دننه په هيواد يا گاونډيو هيوادو - لکه ايران او پاکستان کې په مزدور کاري بوخت دي د جگړې زياتيدل او اقتصادي وروسته پاته والي له امله په دولتي او خصوصي سکتور کې د کار موندلو زميني بيخي زياتې کمې شوې دي. يوازي په کندهار کې چې د څو کالو راهه د بخوا امنيت برقرار دی او سوداگري وده کړيده، د مزدور کاري له لارې د عايد زميني په سلوکې ۱۵ زياتوالي موندلي دي. تر ټولو ناوړه حالت د فيض آباد په وروسته پاتې ښار کې دی چې د تير کال په ترڅ کې د مزدور کاري له لارې عايد په سلوکې ۴۸ را کښته شوی دی. د مزار شريف ښار کې چې د دې وروستيو کلونو په ترڅ کې دويجاړوونکو

جگړو شاهدو، د مزدور کاري له لارې عايدات په سلوکي ۴۳ را تپتې شوي دي. د هرات او جلال آباد په ښارونو کې وضعیت په بدلون کې و. د ساري په توگه د مزدور کاري له لارې عايد د ۱۹۹۸م کال د اکتوبر او دسمبر په مياشتو کې مخ په زياتيدو و، او د ۱۹۹۹ کال د جنوري او مارچ په مياشتو کې يې نزولي تگ لوري درلود. چې له عواملونه يې بنايي په ژمی کې د کارگر لپاره د تقاضا لږيدل وی.

په هيواد کې د کار د ځواک لپاره د غوښتنې د ورځ په ورځ کمښت برعکس، په پوځي ځواکونو کې د خلکو گمارل د پراختيا په حالت کې وو. په دولتي شعباتو، صنايعو او نورورسمي ادارو کې وزگار تيا په زياتيدو کې ده. د بريدولتي کارکوونکي چې خپل عايد يې له لاسه ورکړي په شخص کارونو: لکه تېکسي چلولو، مزدور کاري، او يا پرچون پلورلو لاس پورې کړی دی.

کورنی او بهرنی سوداگری

په مستقیم یا غیر مستقیم ډول د شیانو بدلول چې د یو واسطه، عامل، لکه پیسو په ذریعه سرته رسی دغه عملیه سوداگری بولي. له سوداگری څخه گټې د موجودو مصرفی شیانو د شمیر او ډولونو زیاتول او په تولیدي هڅو کې د تخصص لایزات رواجول. پرته له سوداگری نه به هر وگړی او هیواد مجبور وي خپلی ټولې اړتیاوې له هغو سرچینو نه برابرې کړي چې یې په لاس کې لري د جگړه څپلی افغانستان په تس نس او ورشکسته اقتصاد کې سوداگری اساسی ځای لري په تیره اوس چې د هیواد د منځنی طبقې اکثر و خلکو په دې کار لاس پوری کړی دی.

افغانستان ټول اولیه مصرفی شیان له بهرنه واردوي. د پرله پسې جگړو او د ځینو مهمو لویو لارو له نه خلاصون سره سره په ټول هیواد کې کورنی سوداگری روانه ده. د سالنگ د لویې لارې بند پاتی کیدل په وروستیو کلونو کې یې د سیمه والو سوداگرو لپاره ډیرې ستونزې پیدا کړې دي. ځکه هغوی توان نه لري چې خپل کرنیز تولیدات له شمال نه کابل ته اوله دې لارې یې نورو ولایتونو ته ولیردوي او د اړتیاوړ شان د پخوا په شان له کابل نه شمال ته یوسی. سره له دې ډول تنگسو چې کورنی سوداگری یې ډیره څپلی ده. د سیمی سوداگر په راز راز ډولونو تجارتی مالونه هغو سیمو ته - چې د دښمنو ډلو په

اقتصادی محاصره کې دي - ورسوي.

بهرنۍ سوداګرې چې د کرنیزو محصولاتو صدور او د بهرنیو مالونو په هکله تل ادامه لرلې ده. طبیعي ګاز (چې پخوا به پخوانی شوروی ته صادريده او اوس بڼددي)، تازه او وچه میوه، غالی، پوست، د چار تراش لرګی، سابه او نور په اوسنیو شرایطو کې د هیواد له عمده صادراتو څخه شمیرل کېږي. له جګړې دمخه صادراتی مواد، لکه وړی، پنبه، طبیعي ګاز، میوې، غالی او نور تریوه بریده د مرکزي دولت په کنترول کې و. په ۱۹۹۲ م کال کې د هیواد صادرات په سلو کې ۸۵ او واردات په سلو کې ۶۹ کم شوي وو.

د هغو بهرنیو مالونو سوداګرې چې د دوی له لارې راځي او د پېښور او کوټې بازارونه بیا صادريږي د پراخوالي په حال کې دي. له ۱۹۹۲ تر ۱۹۹۶ کلونو پورې په ورځ کې نژدې دوه یادړې باروونکي الوتکې تجارتی مالونه د جلال آباد هوایي ډګر کې ښکته کیدل چې وروسته په لاریو کې تورخم او له هغه ځایه د اوبن او کچر په واسطه د پېښور بازارونو ته لیږدېدل. له ۱۹۹۶ کال نه وروسته د طالبانو تحریک د غې لارې ته تریوه بریده بدلون ورکړ. همدا اوس د بهرنیو تجارتی مالونو ډیره برخه د کندهار له لارې د پاکستان په کوټه کې چمن ته لیږدېږي.

په دې تجارتی مالونو کې اکثره تلویزیون، ویديو، تیپ، دکور لوبښی او نور هغه شیان دي چې د پاکستان په بازارونو کې په لوړه بیه خرڅیږي. د یوې سروی مطابق چې د نړیوال بانک او (UNDP) په مرسته په ۱۹۹۷ کال کې ترسره شوې وه، د افغانستان او پاکستان ترمنځ د

سوداگری ټوله بیه ۲.۵ بلیونه ډالره اټکل شوی و چې ۱.۶ بلیونه ډالره یې هغه تجارتی مالونه جوړوي چې د افغانستان له لارې پاکستان ته قاچاق کیږي.

د پاکستان حکومت د مختلفو پیراټو په ترڅ کې د پاکستان له لارې د ترانزیتی تجارت د آسانتیاوو محدودولو لپاره په یواز خیزو اقداماتو لاس پورې کړ چې د هغو بهرنی تجارتی مالونو چې په غیر قانونی ډول د پاکستان بازارونو ته رارسیري د ورود مخنیوی وکړي. تر اوسه ۳۵ قلمه جنسونه د افغانستان د ترانزیتی تجارت له لست نه لغو شوي دي. خو په عمل کې د پاکستان د دولت دا اقدام د تجارتی مالونو د قاچاق په مخنیوی کې چندان گټور نه دی تمام شوي. په اوسنیو شرایطو کې افغانستان په وارداتو متکی دی. د وارداتي مالونو ډیره برخه خوراکي مواد، پوښاک، دواگانې، تیل او نور دي. د تجارتی مالونو په څنگ کې ماشین آلات او نظامی اړتیاوې هم واردیږي.

تجارتی کسر له په سلوکې ۴۸ نه په کال ۱۹۷۸ کې تر په سلوکې ۷۴ ته په کال ۱۹۹۲ کې رسیدلی و. له کال ۱۹۹۲ نه وروسته دغه تشه خو واری زیاته شویده. اصلی سبب یې د صادراتو د سطحی راتیتیدل او د بهرنی صنعتی مالونو د وارداتو ورځ په ورځ زیاتوالی دی. کومی گټی چې د بهرنی سوداگری نه ترلاسه کیږي ډیره برخه یې د زمکو او کورونو په رانیولو په داخل کې مصرفیږي او یا د پاکستان په بانکونو کې زیرمه کیږي. (د تولیدي هڅو لپاره د هیواد په دننه کې پانگه اچونه نه کیږي).

په وروستیو کلونو کې افغانستان له دې سوداګرۍ څخه نه جبران کیدونکي تاوانونه زغملی دي.

ټول تجارتی سرحدونه له منځنی آسیا سره (پرتو د تورغونډی له بندره) تړل شوي دي. نو ځکه د افغانستان بهرنی سوداګري یوازې له پاکستان او یوڅه هم له ترکمنستان سره صورت مومي. په اوسنیو شرایطو کې د هیواد د لومړ نیوارتیا او په سلو کې ۹۰ یې له پاکستان څخه وارد پیری.

مالي سیاست او دولتي مصارف

مالي سیاست د حکومت د پالیسی جوړولو وسیله ده چې د ملي غوښتنو د سطحې د بدلولو او د محصولاتو ترمنځ د انډول پیدا کولو لپاره کارول کیږي او د مالیاتو او د دولت د بودجې د مصارفو له لارې عمل کوي. له مالي سیاست نه سمه گټه اخیستنه عمومي زیرمونه زیاتوالی وریځنې او د دولت خزانی ته کافی اندازه پانگه ورټولوي چې وروسته د دولتي مصارفو په ډول د خلکو جیبو ته ورځي.

څنگه چې دود وه د عامه سکتور مصارف د دولتي بودجې له لارې تمویلیده دا سکتور د مرکزی حکومت، ولایتي حکومت، ښاروالی گانو، بانکونو، روغتونونو، مکتبونو، مدرسو، پوهنتونونو او د نورو دولتي تاسیساتو پر مصارفو شاملیږي. په ۷۰ لسیزه کې د محمد داؤد

خان حکومت د دولتي سکتور د پیاوړي کولو او ټینګښت لپاره جدې هڅې وکړي. په درنو صنایعو، سرک جوړولو، هوايي ډګرونو، خړوبولو سیستم، د بریښنا بندونو، روغتونونو د مکتبونو ودانۍ، او د طبیعي زیرمو په رابستلو کې د افغانستان د جمهوري بودجې په واسطه پانګې اچولې کیدلې. ولایتي حکومتونو او ښاروالۍ گانود دولت د خزاني لپاره ماليې ټولولې.

د ماليې وزارت مسؤلیت درلود چې د دولت لپاره مالیه راټوله کړي، پورواخلي، معمولی مصارف وټاکي، او د پلان وزارت په ملګرتیا انکشافی بودجه ترتیب کړي. د پراختیایي هڅو د مصارفو، د بهرنیو مرستو د تنظیم او ویش او د پراختیایي بودجې تطبیق د پلان وزارت له مسؤولیتونو څخه وي. که څه هم په اوسنیو شرایطو کې وزارتونه او مامورین شته دي خو د هغوی د دندې په زمینه کې هڅې زښتې ډیرې محدودې شوې دي.

جګړې د هیواد د مالیو دراتلولو سیستم یې سره پاشلی دی. نو ځکه د هیواد په بودجه کې لویه تشه رامنځته شوې ده. له یوې خوا داخلي عایدات راکم شوي دي. له بلې خوا له ۸۰ په سلو کې زیات دولتي مصارف په پوځي هڅو کې په مصرف رسېږي. له ۱۹۹۲ م کال نه را پدېخوا د اجتماعي خدمتونو د مصارفو لپاره هېڅ ډول بودجه نه ده اختصاص شوې. ماليې چې د قوماندانانو او سیمه ییزو مقاماتو له خوا راټولېږي د هغوی په شخصي چارو یا په پوځي چارو لگول کېږي.

دبانكداري سيستم:

پخوا د هيواد د بانكداري سيستم دومره وروسته پاته او محدود و چې په مشكل يې كولاى شواى د معاصر بانكداري نظام لومړني مشخصات ترسره كړي چې و كولاى شى اقتصادى ثبات او وده رامنځته كړي. عصرى بانكونه د پورور كوونكى او پوراخيستونكى ادارو په څير هغه مالى اړيكى راجا پيرې كړي چې له خپلو ورځنيو هڅو څخه گټه ترلاسه كوي. د تجارتي بانكونو د پيداينبت (چې د خپلو عوايدو ستره برخه د سودله لارې لاسته وروړي) سره بانكدارى هڅو پراخوالى وموند. په پايله كې د پيسو اندازه هم زياته شوه.

نن ورځى بانكونه د اقتصادي نظامونو نه بيليدونكى برخه گڼل كيږي او ټول پولې او مالى كاروبار د هغوله لارې صورت مومى.

دافغانستان مالي سيستم د مالى، رسمى او غير رسمى ادارو لرونكى دي چې يوله بله نژدې اړيكى سره لري. د هيواد مركزي بانك د افغانستان بانك د پيسو ادارې، كنترول او وړاندې كولو، د هيواد بهرنى اسعارو د زيرمو برابرول، او د نورو پولى هڅو مسووليت په غاړه لري. ټولى مالي ادارې، لكه تجارتي بانكونه، پراختيايي بانكونه او نورې مالي ادارې د بيمې د كمپنيو په شمول د دولت په كنترول كې دي. د جگړې له پيل نه پخوا د افغانستان بانك مركزي بانك د خپلو كريدتونو پلان او د شپږ نورو بانكونو بې تطبيقول چې د هر كال په پيل كې د داخلى توليداتو د جريان په بنسټ اټكل كيده او د بهرنيو تجربو په اساس برابرېده. په ۹۱- ۱۹۹۰ كال كې د مركزي بانك پورونه

۹۰۴ بلیونو افغانیو ته د ۳۰۷ بلیونه پلان شویو افغانیو په بدل کې رسیدل.

د بانکي فعالیتونو دیره برخه د کابل په ښار کې تمرکز درلود چې د بهرنی سوداگری ستره برخه او نور تجارتي فعالیتونه له دې ښاره تنظیم کیدل. وروسته بانکونو شو محدودې خانگي په لویو ښارونو کې پرانیستلې چې د هیواد د پولی سیستم دودې او پراختیا په لوري یونیک اقدام گڼل کیده.

د هیواد ستر بانکونه: د افغانستان بانک (۱۹۳۹)، د کرنی د پراختیا بانک (۱۹۵۹)، ملی بانک (۱۹۳۲)، د صادراتو د پراختیا بانک (۱۹۷۶)، د صنعتی پراختیا بانک (۱۹۷۱)، رهنی او تعمیراتی بانک (۱۹۵۵)، او پښتنی تجارتي بانک (۱۹۵۴).

په افغانستان کې د بانکونو د پراخیدو په لار کې له سترو خنډونو نه یو پر بانکونو د دولت کنترول و. د بانکداری نوی قانون چې په ۱۹۷۵ کال کې تصویب شوی و په نظر کې یې لرل چې ټول بانکونه ملی او د هیواد اقتصاد ته وده ورکړي. دا اقدام د وخت حکومت ته د اتوان ورکړ چې په ځینو شخصی لویو صنایعو کنترول پیدا کړی او د دولت د اوږدې مودې پروگرامونو ته پیاوړتیا وروبخښی.

پرته د سرو زرو له زیرمو (۰۰۰، ۶۶۵ اونسه) د افغانستان بانک زیرمه ۶۹، ۲۴۴ میلیون ډالرو ته په ۱۹۸۹ کال کې رسیدله.

په ۱۹۷۸ کال کې د هیواد ټول بانکونه د ملی بانک په گډون چې د هیواد تر ټولو پخوانی او تر ټولو ستر تجارتي بانک دی د کمونیستی

رژیم له خوا ملی اعلام شول. دې اقدام د افغانستان د بیوزله خلکو ژوند اغیزمن کړ. د وخت حکومت د پرله پسې فشارونو او د د اړول ناسنجول شویو پالیسیو په اثر د یرو داخلی پانگه والود تینبته لاره غوره کړه او یایی خپلې پانگې بهرنیو بانکونو ته ولیږدولې. دا اقدام د هیواد د مالی او بهرنیو اسعارو د زیرمود چټک کمښت سبب وگرځید.

پیسې اوبی جالبه تورم:

هر هغه شی چې د تبادلې د واسطې په توگه د ټولو له خوا منل شوی وي او د ارزښت د واحد په څیر، د شیانو د بیې څرگندونکی وي پیسې نومول کیږي. له د یرو لرغونو پیرونو را په دیخوا ډول ډول شیان لکه سپین زراو سره زرد ذاتی ارزښت او هم د دوام او په ساتلو اولیردولو کې د آسانتیا په دلیل د پیسې ځای نیولی دی.

پولی تورم د بیوزیا تیدلو ته ویل کیږي په داسی ډول چې د ټاکلی اندازې پیسود خرید قدرت د کموالی سبب وگرځی.

تورم له نړیوالې جگړې وروسته د اکثر و اقتصادونو بوله وتلو ځانگړتیاوو څخه دی او په همدې خاطر یې د اقتصاد پوهانو پام ځانته رااړولی دی.

سرساموونکی پولی تورم چې له ۱۹۸۹م راپدیخوا راروان دی د جگړې د کلونو په ترڅ کې د دولتی ادارو د تیت وپرک کیدلو سره یو ځای یې د افغانستان بانک د هڅو زمینی محدودې کړې دي. په پایله کې د اسعارو د تبادلې آزادو بازارونو (شخصی صرافی) په چټکی سره پراخوالی وموند او د هیواد د پولی تبادلو د پیره برخه تنظیموي. په

اوسنیو شرايطو کې د تجارتي کزیدتونو پورونه او نور پولی فعالیتونه ددغه بازار له لارې سر ته رسیږي. دا سعارو بازارونه په کابل او نورولو-یوینارونو، لکه هرات، کندهار، جلال آباد او مزار شریف کې درگړه پولی خدمتونه برابروي د بهرنیو اسعارو د تبادلې په گډون د بهرنی سوداگری لپاره هم خدمات سر ته رسوي.

په هېواد کې د اسعارو د تبادلې درې نرخونه:

(۱) بانکي بیه چې د مرکزی دولت له خوا ایښودل شوي ده.

(۲) د ملگرو ملتو بیه چې له بانکي نرخ نه لوړه او د آزاد بازار له بیې لږه وي. (۳) د آزاد بازار نرخ چې اکثرأ د صرافانو پر لاس تنظیمیږي.

د افغانیو د مبادلې نرخ په امریکایي ډالرو له ۳۷.۹ افغانی د یوه ډالر په بدل په ۱۹۷۹م کال کې ۶۶۱ افغانی د یوه ډالر په بدل په ۱۹۹۰م کال کې، ۱۵۰۰۰ افغانی د یوه ډالر په بدل په کال ۱۹۹۶م کې او ۴۲۰۰۰ افغانی د یوه ډالر په بدل د کال ۱۹۹۹ په لومړیو کې بدلون موندل دی. سره له دې چې د افغانیو نرخ په کابل او د طالبانو تر ولکې لاندې نورو ښارونو کې نسبي ثبات موندلی دی، په شمال کې د افغانیو پولی ارزښت مخ په کمیدو. هندا اوس دوه ډوله افغانی بانک نوټونه د هېواد شمال په بازارونو کې په چلند کې دي.

(۱) هغه بانک نوټونه چې پخوا د مرکزی دولت له خوا چاپ شوي وو،

(۲) هغه بانک نوټونه چې د جنرال دوستم په رهبري د شمال جنبش په

واسطه چاپ شوي وو. د دوستم بانک نوټونه د لومړیو بانک نوټونو په

تقریباً نیمه بیه خرڅیږي.

وروستيو کې ستره رسېدلې ده تورېم د ۱۹۷۹ - ۱۹۹۶ م کلونو تر مېنځ پورې فيصلو ته لوړ شوی دی. دغه د پرله پسې تورېم پروسه د هيواد د زيات شمير خلکو ژوند له گواښ سره مخامخ کړی دی. د جگړې د لومړۍ لسيزې ترڅ کې د اړتيا وړ لومړنيو موادو بېې درې واړه پورته ختلې وې. مگر په وروستيو کلونو کې د دې ډول شيانو نرخونه په سر-ساموونکي ډول جگې شوي دي. په ۱۹۹۸ م کال کې يوې کورنۍ ۳۰۰۰ واړې زياترو عوايدو ته تر ۱۹۷۸ م کال اړتيا لرله.

د يو

کيلو اوږو بيه له ۱۰ افغانيو په ۱۹۷۸ م کال کې ۳۰۰ افغانيو ته په ۱۹۹۱ م کې، ۲۰۸۰۰ افغانيو ته په ۱۹۹۶ م کال کې، ۹۹۰۰ افغانيو ته د ۱۹۹۷ م کال د مې په مياشت کې، ۱۱۰۱۳۲ افغانيو ته د ۱۹۹۸ م کال د ډسمبر په مياشت کې زياتوالی موندلی دی. د کابل په ښار کې يو تن مزدور کار چې د کورنۍ غړي يې او وتنتو ته رسيري مجبور دی چې د خپلو د عوايدو نيمايي يوازی دوچې ډوډۍ په رانيولو ولگوي. د ښوونکيو او نور ملکي ما مورينو مياشتنی عايد په هيڅ صورت د هغوی د يوې هفتې لگښتونه نه پوره کوي.

د هيواد په شمالي سيمو کې د بدخشان او باميانو د وروسته پاتو ولاياتو په گڼو ډولونو د نرخونو بې کچه لوړتيا د ډيرو اقتصادي مصيبتونو سبب شوي دي. يو کيلو غنم چې د ۱۹۹۷ م کال د دمی په مياشت په کابل کې په ۱۳۰۰۰ افغانيو خرڅيدل په مزار شريف کې د هغې بيه ۲۵۰۰۰ افغانی او په فيض آباد کې ۲۹۰۰۰ افغانی وه:

ترانسپورت او ملکی هوا نوردی

د هیواد دریزمریز شوي اقتصاد په بیارغاونه او پراختیا کې ترانسپورت ډیره ستره ونډه لري. دا سکتور که په سمه توگه پراختیا و رمی کولی شي چې کلی پربنارونو پورې ونښلوي او د هیواد په دننه او بهرکی اقتصادي، اجتماعي او فرهنگي اړیکي مینخته راوړي. همدا ډول یو عصري ترانسپورتي سیستم د صنعت په پراختیا اړه خلکو د ژوند د سطحی په ښه والی کې غټ ځای لري.

په هیواد کې د وسپنې پټلی نشته. نو ځکه ټول ترانسپورتي فعالیتونه د لاریو موټرو په واسطه سرته رسیږي چې ښایي له بیخی وړانو شویولویولا روڅخه تېرې شي. په هیواد کې نژدې ۱۷۰۰۰ کیلومتره خام او پوخ سړک شته دی چې له هغی جملی څخه ۲۶۵۰ کیلومتره یې عمده لویې لارې جوړوی. دا لویې لارې اکثر ولایتونه په کابل پورې تړی او افغانستان له گاونډیو هیوادو سره (پاکستان د تورخم او سپین بولدک له لارې ایران او ترکمنستان د اسلام کلا او تورغندی له لارې، ازبکستان او تاجکستان د حیرتان بندر له لارې او شیرخان بندر له لارې) نښلوي.

البته په وروستیو کلو کې د اندخوی له آقینه بندر، د تخار له ای خانم او د بدخشان له اشکاشم نه په ډیر سطحی او محدود ډول هغه هم اکثر آد پوځی انتقالاتو په منظور گټه اخیستله کیږي. د جهاد په کلونو کې د

شاه سلیم لاره چې د بدخشان ولایت د پاکستان په چترال پوری نښلوی جوړه شوه دا لاره چې دې دوو کالو راهیسی د موټرو په مخ تړلې ده یوازې د درې میاشتو لپاره ترې گټه اخیستل کیږی. د هیواد ډیر ولایتونه او ولسوالی د خامه او صعب العبور ولاړو په واسطه د ښارونو له مرکزونو سره تړل شوي دي چې اغلباً د موسمی بارانونو او ویجاړوونکو سیلابونو په اثر بندیږی.

لومړي او دوهمو پنځه کلنو پلانونو (۱۹۵۵ تر ۱۹۶۷) د عمده لویو لارو په جوړولو ټینگار درلود. د سالنگ لویه لاره او تونل په ۱۹۶۰ لسيزه کې د پخوانی شوروی په مرستو جوړ شول.

د کابل - کندهار لویه لاره چې اوږدوالی یې ۴۸۳ کیلومتره رسیده د امریکا (USAID) په مرستو جوړه شوې وه.

د هرات - تورغنډی او کابل تورخم لویې لارې هم د خارجی هیوادو په مرستو جوړې شوې وې. دورانوونکو جگړو او په دوو وروستیو لسيزو کې د پوځی فعالیتونو په اثر د هیواد ډیرې لویې لارې او عمده سرکونه تخریب شوي دي.

له بلې خوا د سمی څارنې نشتوالی، بی کچه گټه اخیستل او د سرکونو له تر میمولو سترگی پټول د هغو په وړاندو کې یې زیاتوالی راوړی دی. همدا ډول په لویو لارو کې د مختلفو ډلو د تلاشۍ د پاتکونو موجودیت د تجارتي مالونو لیردول یې د هیواد نورو سیمو ته مشکل کړي دي.

په کلیو کې آس، خړ او کچر د ترانسپورتي عمده وسایلو څخه گڼل

کيڙي. د خامه او پليولارو وضعیت د وروستيو کلونو په ترڅ کې وځمپې شوي دي. څرنگه چې د مواصلاتي لارو د بيارغاوونې لپاره دولتي پلانگډاري نشته. د ملگرو ملتونو مؤسسات او بهرنی او داخلي غير دولتي سازمانونو د سرکونو، پلونو او پلجکونو په ترميم چې د هيواد په ځينو سيمو کې ډير شديد ضرورت موجود و لاس پورې کېږي دي.

دوه نړيوال هوايي ډگرونه د کابل او کندهار په ښارونو کې شته دي. د محلي هوايي ډگرونو شمير ډير شو ته رسېږي چې احتمال لري يوميدان په هر ولايت کې موجود وي.

د کابل، شيندند او هرات هوايي ډگرونو د جگړو په اثر شديدې صدمې ليدلې دي. له جگړې نه دمخه دوه د هوايي چلند سترو شرکتونو د آريانا او باخترا الوتنې په نومونو د هيواد په دننه او بهر د خلکو د مالونو په ليردولو بوخت وو. په کال ۱۹۸۵م کې دا دوه شرکتونه يو ځای شول.

د رسمي احصاييو مطابق د کابل هوايي ډگر په ۱۹۹۰ کال کې ۱۹۶۰۰۰ تنه مسافرو او ۱۸۰۰۰ تنه محمولو ته رسیده گي کوله.

د ۱۹۹۰م لسيزې په لومړيو کې خيبر ايرلاين (Khaiber Airline) د ننگرهار والی حاجی عبدالقدیر په واسطه جلال آباد او بلخ اير (Bulkh Air) د جنرال دوستم په واسطه د مزار شريف په ښار کې جوړ شوی و چې د طالبانو په لاس د جلال آباد او مزار شريف د نيول کيدونه پس دواړو سقوط وکړ.

همداوس د آريانا شرکت الوتکې د کابل ښار، جلال آباد او کندهار نه الوزی بهرنی تجارتی مالونه له دویږې او د منځنی ختیځ له هیوادونه دننه هیواد ته رالیردوي چې بیا وروسته د پاکستان بازارونو ته قاچاق کيږي. د آريانا شرکت داخلي پروازونه يې د طالبانو ترولکې لاندې ښارونو ته هم پیل کړي دي. په تأسف چې د هیواد پستی نظام بیخي له مینځه تللی دی او د هیواد ددغې اجتماعي خدمتونو برخې د بیارغاونې لپاره سولی او د یوقوی مرکزی حکومت جوړیدو ته اړتیا ده.

مواصلات او اطلاعات:

جگړې د هیواد اقتصاد دغې عمده برخې ته هم سخت زیان رسولی دی. سیمه وال مقامات، مرستندوی سازمانونه، لکه بلگری ملتونه او غیر دولتی مؤسسات له بی سیم او مخابراتي څخه گټه اخلی. په ۱۹۷۹م کال د ۲۳۶۸۰ شمیره تیلفونونه د هیواد په دننه کې د استفادې لپاره موجود و.

په ۱۹۸۶م کال کې رادیویي آخذې ۱،۵ میلیونه او تلویزیونی ۱۱۵۰۰ اټکل شوی و. د هیواد په ځینو سیمو کې مقامات او مؤسسی د سټلایټ تیلفون (د مصنوعي سپورمیو والا) څخه له هیواده بهر سره ارتباط نیسی. د هیواد رادیو تلویزیون مرکز د کابل پر ښار په راکټ ورولو کې ویجاړ شو. په اوسنیو شرایطو کې د شریعت رادیو چې مخکې د کابل رادیو په نامه یادېدله او یو شمیر واره رادیویي مرکزونه د مختلفو ډلو په واسطه خبرونه او اطلاعات خپروي. دارادیوگانې

اکثر آد اړوندو مقاماتو پیغامونه او تبلیغات نشر ته سپاری. په وروستیو کلونو کې د ملگرو ملتونو مؤسسي د یونیسف او ماین پاکونې برخی یونو چاپه گډون د بی بی سی رادیو د «نوی کور، نوی ژوند» په نامه تعلیمی پروگرام لپاره چې په پښتو او دري ژبو خپرېږي لازمي مرستې برابرې. دا پروگرامونه د ماین، لومړنۍ روغتیا، ښوونې او روزنې د پوهولو په هکله ښوونیز پیغامونه خپروي چې د خلکو دا اجتماعي پوهې سطحه وده وکړي. یو شمیر جریدې او مجلې د مختلفو ډلوله خوا خپرېږي چې د اړوندو ډلود عقیدو او آرمانونو بیا - نوونکي دي.

کور جوړول:

د ملگرو ملتونو د پراختیایي پروگرام دفتر (UNDP) د اټکل سره سم تر کال ۱۹۹۳ تقریباً ۲.۳ میلیونه داستوگنې کورونه په افغانستان کې موجود وو چې د هغونیم میلیون یې بیا جوړولو ته اړتیا لرله. د مدهشو او خونړیو جگړو په اثر چې د ۱۹۹۴ تر ۱۹۹۶ کلونو په ترڅ کې د کابل په کوڅو کې پښن شول د ملکی او شخصي ودانیو نژدې ۸۰ په سلو کې ړنگې شوې. د کابل د بیوزلو خلکو لپاره یې د سرپناه ستونزه لاستره کېږده. د ۱۹۹۶م په دسمبر کې کومه اقتصادي، اجتماعي سروی چې د ناروې هیواد د بیوزلي پر ضد د مبارزی مؤسسه (ACF) او د کلیسا د مرستو مؤسسي له خوا ترسره شوی و، څرگندوي چې د ۲۰۴، ۱۱ کورنیو له جملې له ۵۳ تر ۶۳۵ کورنیو پورې په کورونو کې په شریکه ژوند درلود او له هغو په سلکو کې ۷۴ کرایه

نشین وو. په منځنۍ توگه یوې کورنۍ کولای شول له یوه یا دوو خونو څخه استفاده وکړي.

په نورو ولایتونو کې دولتی او شخصي ودانۍ د ویجاړیدو او رژیډو په درشل کې دي. سختو بمباریو او ډرندو راکټونو وروړلو د جگړې په دوولسیزو کې د لرې پرتو کلیو او ښارونو د وړانۍ باعث گرځېدلي دي. په کندهار کې د حیرانوونکي وړانیو، او د زمکینو ماینونو دشته والی باوجود د نفوسو شمیرې درې چنده زیات شوی دی. برسیره پردې نژدې ۷۵۰۰۰ مهاجر له سرحدنه پورې غاړه دې ولایت ته د بیرته ستنیدو په انتظار کې دي. د مزار شریف په ښار کې د کلیونه ښار ته د مهاجرو بهیر د جگړې په کلونو کې زینتې ډیرې ستونزې رامینځته کړې وې. دا ښار د ۴۰۰۰۰ تنو له پاره پلان شوی و.

د استوگنې کورونو بیرته جوړول د ډیرو افغانی کورنیو د سختو اندیښنو سبب شوی دی. د او مو موادو بیه او د ودانۍ جوړولو مصارف دومره لوړ ختلی دي چې د افغانستان د بیوزله او جگړې ځپلیو کورنیو له واکه بهر دي. د مخه د کابل ښار له پاره ماسټر پلان دا پارتمانونو په جوړولو تینگار درلود چې نه یې شواي کولای اوسنی غوښتنې ترسره کړي. په وروستیو کلونو کې خصوصي سکتور، په تیره د متنفذو اشخاصو او افرادو یو شمیر کورونه یې د دولتي ماسټر پلان ته له پام کولو پرته ودان کړيدي. ډیزا پارتمانونه، لکه میکرو ریونونه د کابل د جگړو له امله کنه واله شوې دي.

په ښارونو کې د سر پناه جوړول عمده ستونزه گڼل کېږي.

ځکه له یوې خوا هغه مهاجرین چې په ښاري ژوند روږدي شوي دي ښارونو ته راستانه کيږي او له بلې خوا د ترانسپورتي، ښوونیزو روغتيايي لومړني خدمتونو، کارلتون او نورو آسانتياوو نشتوالی له کليونه ښارونو ته د هجرت سبب گرځي. له څو کلونو راهيسې ملگري ملتونه او نور غیر دولتي مؤسسات د کابل، هرات، جلال آباد او کندهار ښارونو کې بيوزلو خلکو ته د هغوی داستوگنی کورونو په بڼه جوړولو کې مرسته رسوي. مگر دغه ستونزه تر هغو چې یو سهی او دقیق پلان هغه هم د حکومت له پلوه طرح او عملی نه شی ددې ډول پراگنده مرستو له لارې به حل نشی.

بيوزلی او سیمه یيزې ناانډولۍ:

د فقر (بيوزلی) کلمه مطلق او نسبی مفهوم لري. د بيوزلی مطلق مفهوم د ژوندون د ادامي لپاره د شخص د حداقل عوایدو د سطحی بیان ته ویل کيږي او له یو شمیر عواملو، لکه د ژوند ادامي لپاره د خوراکي مصارفو حداقل او له ارزانو لارو هغې ته د رسیدلو څخه خبرې کوي. د فقر نسبی مفهوم د شخص اقتصادي وضعیت د اړوندې ټولني د نورو افرادو سره څرگندوي. د بیلگې په ډول د کابل په ښار کې که د یوه سړي عواید هغه د لومړنيو اړتیاوو له حداقل څخه زیات وي مگر د کابل د نورو ښاريانو په پرتله د ټولونه په تېته سطح کې ځای ولري نو دغه شخص ته فقیر (بيوزلی) ویل کيږي. په افغانستان کې د خلکو اکثریت د مخ پر ودې گاونډيو هیوادو دوگړو په پرتله فقیر ښکاره کيږي.

په افغانستان کې د بیوزلی اولا س تنگی د اندازې تشریح چې د بحران په حال کې دی. که څه هم مشکل کاري دی لاکن د بشري پروژو او پروگرامونو د پلانگداری د طرحی په خاطر چې د زیانمن شوو خلکو عاجلې اړتیاوې څرگندې کړي گټور به وي.

په افغانستان کې د فقر اولا س تنگی ستر علت په ابتدایي کره اتکا ده. د نفوسو د پرله پسې زیاتیدو او دهیواد له بهرنه د مهاجرینو د بیرته ستنیدو سره د زمکی مالکیت ورغ تر ورځې لا وړو کی کيږي په داسی حال کې چې د زراعتی زمکې نوعیت، څړیولو سیستم، څړځایونه او نور د کرنې وسایل مخ په کمیدو دي. ځنگه چې مخکې وویل شول د خلکو په سلو کی ۸۰ خپل د ژوند اړتیاوې له کرنیز سکتور څخه تر لاسه کوي. د خلکو د ژوندانه د سطحی بنیگنه او پراخول، په تیره د بنځو او ماشومانو د کورنیو د عوایدو په ودې، غذایی تامین او روغتیا یی لومړیو خدمتونو پورې تړاو لري. د خلکو د عوایدو د سطحی پرله پسې کمښت د ژوند د معیار د را تیتیدو سبب گرځی چې د اکثر و خلکو پیاوړتیا د هغو د لومړنیو اړتیاو د پیدا کولو او برابرولو کې محدودوي.

د یو قوی حکومت په نشتوالی کې چې وکولای شی د قیق ارقام راغونډ کړي د فقر معیار تا کل او لیکه کښل زښت ډیر مشکل دي.

د جگړې له پیل نه د مخه په سلو کی له ۲۰ تر ۴۰ خلکو د فقر له لیکې هم کښته ځای درلود. له بده مرغه نن د خلکو اکثریت فقیر او تنگ لاسي دي. د ادارو او اقتصادی او اجتماعی بنسټونو له سقوط سره، د

محلی حکومتونو ظرفیت د اجتماعی خدمتونو پیاوړتیا لپاره له مینځه تللی دی.

جگړې ډیرې وړانې رازېرولې دي، د کونډو او معیوبینو په شمیر کې یې زیاتوالی راوړی دی او ډیر مهاجرتونه او بیخایه کیدنې یې مینځته راوړې او د خورا کې موادو د کمښت د ستونزو سبب ګرځیدلی دی.

ویل کیږي چې د ۱۹۹۶ کال په ژمی کې د کابل په ښار کې خلکو خپل اولادونه په جوماتو کې پرېښودل چې څوک پیدا شی او د هغو مسؤلیت په غاړه واخلي او پنه دې ډول د لورې له لاسه د مړینې له خطر څخه وژغورل شي. دولتی مامورین په میاشتو میاشتو معاش نه اخلی او لویه تشه دملکی مامورینو د عوایدو او مصارفو تر مینځ پیدا شوې ده. کومه سروې چې په کال ۱۹۹۷ کې د ملګرو متلونو د مؤسسو او ملکی مامورینو په واسطه ترسره شوه، د عادي مامور میاشتنی معاش ۱۵ ډالره او د هغه میاشتنی مصارف ۳۷ ډالره اټکل کړیدی. همدا علت دی چې د کابل په ښار کې ډیرو کورنیو د خپل کورد مالونو په خرڅولو لاس پورې کړ او دهغو لږ شمیر په هغو مرستو چې له بهرنه یې د خپلوانو له لارې لاسته وروړی شپې سبا کوي.

اقتصادي وضعیت له یوې سیمې تر بلې او حتی له یوې ولسوالۍ تر بلې په هماغه یوه ولایت کې ډیر توپیر پیدا کوي. په ختیځ او سهیل کې د خارجی مالونو تجارت او قاچاق پاکستان ته لاسی پراخ شوی دی او دا کار تر یوځایه په دې سیمو کې د اقتصادي وضعی د ښیګڼې سبب ګرځیدلی دی. په هرات کې له پاکستان سره تجارتي اړیکې وروسته له

هغې چې دا بنسټ د طالبانو په ولکه کې راغی - مخ په زیاتیدو وې. هرات له ایران او ترکمنستان سره ګډې پولې لري. د بدخشان لرې پروت ولایت یوازې د تخار له لارې د هیواد له نورو سیمو سره تړاو لري او د درې میاشتو لپاره د پاکستان له چترال سره د سوداګرۍ اړیکې لري چې په وروستیو کلونو کې د آس او خره په واسطه سرته رسیدې.

د بامیانو وروسته پاتې ولایت او د هزاره جاتو لرې پرتې سیمې د تیرو کلونو جګړو په اثر سختی زیانمنې شوي دي. بامیان تر یو کال زیاته موده په اقتصادي محاصره کې ودا محاصره د طالبانو په لاس د بامیانو له نیولونه وروسته پای ته ورسیده.

فقر او تنګ لاسی د بدخشان او بامیانو په وروسته پاته ولایتونو کې مخ په زیاتیدو دي. د خلکو اکثریت د خپل ژوند اړتیاوې د کرنې له لارې لاس ته راوړلې چې د هوا په ښه والي، د باران په اندازې او د زراعتی وسایلو په شته والی تکیه لري. د بدخشان په ځینو ولسوالیو کې د ډوډۍ په ځای له وچو توتانو ګڼه اخیستل کیږي. په وروسته پاته کلیو کې د پسرلی په موسم له غرنیو سبونه استفاده کیږي.

د خوراکی موادو شته والی

د هیواد کرنه هر کال د موسم د ناوړتیا، طبیعی آفتونو او پرله پسې جگړو او د هغو د اغیزو په اثر د یرزیانونه زغمی. د میلیونونو زمکنیو ماینونو شته والی، د نفوس زیاتیدنه، د زراعتی زمکو د مالکیت راکمیدنه، او د خړو بولو سرچینو د ورځ په ورځ او نور زراعتی وسایلو کمښت په هیواد کې د خوراکی موادو د لبروالی سبب کیږي.

افغانستان یو غرنی هیواد دی چې د هغې په توپوگرافی بدلونونو د هوا وضعیت بدلون مومي چې د هیواد په زراعتی سیستم کې د پرله پسې بدلونونو او اوښتنو باعث گرځي، د هیواد د خوراکی وضعیت څیرنه چې د ملگرو ملتونو د مؤسسو، لکه د نړۍ غذایی پروگرام، یو- نیسیف، د نړۍ روغتیا یی سازمان او یونوچا په واسطه د ۱۹۹۷م کال د مې په میاشت کې وشوه د افغانستان د اړتیاوړ خوراکی مواد یې ۳.۱ میلیون ټنه اټکل کړي دي. د نوموړې څیړنې سره سم د غذایی موادو کمبود ۱.۳ میلیون ټنه په کال ۸۷-۱۹۹۴ کی اټکل شوی دی.

د واردو شویو خوراکی موادو اندازه په ۱۹۹۶م کال او ۱۹۹۷م کال کی ۸۳۰۰۰۰ ټنه رسیده. دارقم د ۶۸۰۰۰۰ ټنو په حجم د خوراکی موادو یوه تشه په ۱۹۹۶م کال کې راښی. د دې رقم مطابق هر افغانی وگړی نشی کولای چې دورځی له ۵۰۰ گرامو زیات مواد مصرف کړي. د ۱۹۹۷م کال په سپتامبر کې د ښاغلی نواز شریف

دولت د طالبانو له حکومت سره یو تړون تصویب کړ چې د هغه مطابق افغانستان کولای شوی تر ۶۰۰۰۰۰ ټنه غنم د پاکستان د بازارونو له نرخ څخه په لږ لږه بیه له پاکستان نه وارد کړي.

د هیواد ځینی سیمې په تیرو ژمیو کې د خوراکي موادو له سخت کمښت سره مخامخ شوي دي. په ۹۶-۱۹۹۵ کلونو کې په کابل کې وضعیت تر هغو څو چنده لاریات وخیم و. په شمال کې لږې پرتې سیمې او د هیواد مرکزی برخې د ډول ډول ناروغیو چې د کرنې حاصلاتو ته تاوان رسوي، او ویجاړونکو سیلابونو له پلوه نه رغیدونکي زیانونه لیدلي دي، په دې سیمو کې دغذایی موادو د کمبود باعث گرځیدلي دي. د افغانستان په شمال کې د جگړې له اوردیدو سره د کرنې د پراختیا زمینه له مینځه تللې او د کرنې محصولات ورځ په ورځ مخ په کمښت دي. که څه هم د هیواد په بازارونو کې په کافی اندازه خوراکي مواد شته دي خو عام خلک بهې د خرید قدرت نه لري ځکه د هغوی عایداتی سرچینې یا بیخي له مینځه تللي او یایې په مراتبو کموالی موندلی دی.

پخوا دولتي مامورینو له دولتي کوپونونو استفاده کوله. دې مرستې هغوی د زیاتیدونکي تورم په مقابل کې ژغورل. همدا ډول دولت به نانوایی گانوته د سونگ مواد او اوږه په راتپته بیه برابرول او د هغو په بدله کې د ډوډۍ بیه یې په مناسب حد کې ټاکله. د ۱۹۹۲ م کال نه وروسته کوپون نور خپل ارزښت له لاسه ورکړی و، ځکه نه مرکزي حکومت او نه ولایتي حکومتونو کولای شول چې خوراکي مواد څنگه

چې په کوربون کې ټاکل شوي وو برابر کړي او ویشی. همدا اوس ډیرو نانوایانو سره د کابل او جلال آباد په ښارونو کې د (WFP) او نورو غیر دولتي مؤسسو له خوا مرستې کيږي چې وچه ډوډی د بیې په تخفیف سره په زرگونو بیوزلو خلکو خرڅې کړي.

په اوسینو شرایطو کې یو شمیر خیریه مؤسسې په پام کې لري چې له زیان رسیدونکو خلکو سره مرستې وکړي. د نړیوال غذايي سازمان (WFP) خیریه مرستو یو نیم میلیون (۲۰۰۰۰۰) تنه په کابل کې ۱۱۰۰۰۰ تنه په کندهار، ۱۹۰۰۰۰ تنه په جلال آباد ۲۳۱۰۰۰ په مزار شریف کې البته مخکې د ۱۹۹۷ کال له جگړو) اړوانسانانو سره د هېواد په گوټ گوټ کې مرستې کولې.

بی شکه چې دا ډول خیریه مرستې په داسې حال کې چې خلک د لنډې مودې په ترڅ کې د قحطی له خطر څخه ژغوري، خود اوږدې مودې د پاره ډیرې نیمگړتیاوې رامنځته کوي. ځکه له یوې خوا خلک په مفت خورۍ روږدي کوي او له بلې خوا لټې او ناغیږۍ راپیدا کوي او د کرنې په سکتور کې د داخلي تولیداتو د کمښت سبب کیږي.

د بین المللی ټولنو بشري او پراختیایي مرستې:

په اتیایمه لسيزه کې د مجاهدينو او روسی عسکرو ترمینځ د سختو جگړو باوجود، افغانستان له بهرنیو سرچینو څخه ډیرې مرستې ترلاسه کولې. په دې وخت کې پخوانی شوروي او متحدینو یې بلاعوضه مرستې د کابل حکومت په واک کې ورکولې. مخالف ځواکونه هم د امریکا، اروپا او غربی هیوادو له سخاوتمندانه مرستو

مستفید کیدل.

د ملگرو ملتود پراختیایي پروگرام (UNDP) د گزارش مطابق په ۱۹۸۹م کال کې افغانستان ته د بهرنیو مرستو اندازه ۱۵۲.۵ میلیونه امریکایي ډالرو ته رسیده. له ۱۹۹۲م کال وروسته دوه اړخیزو مرستو افغانستان ته په حیرانوونکې ډول کموالی موندلی دی. بنیایي اصلی علت یې د دولت د اساسی بنسټونو سقوط اوله افغانستان څخه د بین المللی مالی ادارو وتل وي. بین المللی مالی ادارې: نړیوال بانک، د پیسو بین المللی صندوق او نور بهرنی پراختیایي بانکونه دي.

د خو وروستیو کلونو په ترڅ کې د دو اړخیزو یا څو اړخیزو سرچینو له لارې افغانستان ته هیڅ ډول پور نه دی ورکړ شوی.

له یادو شویو ستونزو سره سره د بشري فعالیتونو او بیا رغاونی لپاره بهرنی مرستې د ملگرو ملتود موسساتو او نورو غیر دولتی موسساتو له لارې د ۱۹۸۹ او ۱۹۹۲م کلونو په ترڅ کې په چټکۍ سره د زیاتیدو په حال کې وې. ځکه په دې وخت کې د سولې لری لید او د ملی پخلاینی پیدا کیدل لارو بنانه بنسټ کاریدل په ۱۹۸۸م کال کې افغانستان ته د چټکو بشري مرستو صندوق جوړ شو چې د ملگر ملتونو د بشري مرستو د هماهنگی دفتر په لاس اداره کیده. له ۱۹۸۸ تر ۱۹۹۲م کال ۲۲۱ میلیونو ډالرو په حدود کې دې صندوق ته د مرسته کوونکو هیوادو له خوا برابر کړی شوی و. له ۱۹۹۲م کال راپدېخوا د بشري مرستو او د بیا رغاونی وړو فعالیتونو لپاره جمعی غوښتنو وکړای شول چې ۴۷۳

میلیونه ډالره د افغانستان لپاره راټولې کړي.

علاوه پر هغو مرستو چې د جمعې غوښتنو له لارې برابرېږي د ملگرو ملتونو مؤسسات له خپلو اصلی بودجو (چې د هر هیواد ونډه پکې ښکاره ده) څخه هم کار اخیستی دی. په ۱۹۹۶ او ۱۹۹۷ کلونو کې د خوړونو ریوال پروگرام (WFP) د ۲۷۰۰۰۰ متریک ټنو په اندازه د عاجلو مرستو او پراختیایي فعالیتونو لپاره خوراکی مواد په افغانستان کې مصرف کړيدي. په درې وروستیو کلونو کې د ملگرو ملتونو پراختیایي پروگرام (UNDP) د فقر وړ کولو او د افغانانو څواکمن کولو پروژو له لارې ۳۳ میلیون ډالره د هیواد په ۲۳ ولسوالیو کې مصرف کړيدي. نړیوالو غیر دولتي مؤسسو هم په وروستیو کلونو کې د بشري او بیارغاونې پروگرامونو لپاره د افغانستان په مختلفو سیمو کې ډیرې منابع په مصرف رسولې دي. بی له شکه چې دغو بهرنیو مرستو د افغانستان دریز مریز شوی اقتصاد په پیاوړتیا او د زیانمنو خلکو په ساتنه کې ستره ونډه درلودلې ده.

روغتیا:

له جگړې دمخه روغتیايي خدمتونو په افغانستان کې هومره پراختیا نه وه موندلې چې وکولای شی د خلکو روغتیايي لومړنۍ اړتیاوې په تیره بیا په اطراف او بانډو کې ترسره کړي. په ۱۹۸۲م کال کې ۶۸ روغتونونه، ۴۸۳۸ بستره او ۱۱۶۰ تنه ډاکتران په افغانستان کې موجود وو. په کال ۱۹۹۲م کې د ماشومانو د مړینې اندازه په سلو کې ۱۶.۳ اټکل شوې وه بنایي دارقم په وروستیو کلونو کې زیات شوی

وی، په هیواد کې منځنی عمر ۴۳ کاله اټکل شوی دی. په سلوکی تقریباً ۶۵ تر ۷۵ خلک په لویو ښارونو او له ۲۰ تر ۲۵ خلک په اطراف او بانډو کې له روغتیا یی لومړنیو خدمتونو یې برخې دي.

په سلوکی تقریباً ۴۰ خلک په ښارونو او په سلوکی ۱۹ په اطراف کې د څښلو پاکی او به نه لري. له بلې خوا د غې و یجاړونکی جگړې په زرگونو معیوین او معلولین یې د افغانستان د وروسته پاتې ټولني د اوږو بارگرځولي دي.

همدا اوس د هیواد روغتونونه او صحی کلینیکونه په ډیر ابتدايي ډول د ملگرو ملتو او نورو غیر دولتي مؤسسو په مرسته فعالیت لري. ملگري ملتونه او غیر دولتي مؤسسی د اړتیا وړ یوه اندازه درمل په ولسوالیو کې روغتیا یی کلینیکونو ته برابروي چې په هیڅ صورت د هغوی عاجلي اړتیاوي نشی پوره کولای. په ډیرو سیمو کې ساري ناروغی او نورې عامې ناروغتیاوې، لکه نس ناستې، ملاریا، د تنفسی جهاز انتانات او نور د مړینی د عمده عواملو څخه گڼل کېږي. ډیرو متخصصو ډاکټرانو او د روغتیا یی برخې کارکوونکی د ناوړه شرایطو له امله له بدې ورځی له هیواده وتلی چې دا کار په روغتیا یی برخه کې د متخصصینو د کمښت (په تیره نسایی - ولادی برخه کې) سبب شوی دی.

په ماشومانو کې سو تغذی او له اوبو څخه راټوکیدلی ناروغی د هیواد په ځینو برخو کې د زیاتو ستونزو علت جوړوي. د هیواد په کلیو او بانډو کې د امیندوارو ښځو ډیره برخه د لنگون په وخت کې خپل ژوند له

لاسه ورکوي. اکثراً زړې بودی چې روغتیایی ابتدایی ښوونې هم نه لري د لنگون څارنه کوي.

ښوونه او روزنه:

په بشری سرچینو کې ښوونه بهترینه پانگه اچونه گڼله کیږي. ځکه له دې لارې د اړتیا وړ متخصصین ټولنې ته وړاندې کیږي. له بله پلوه ښوونه او عواید د مزد په سطح او یا د ټولنې په سطح یو تریله گڼه اړیکه لري. د جگړې نه دمخه ښوونیزې ادارې د دولت له خوا تقویه کیدلې. اوس دولتی او سیمه ییز مقامات د هیواد د اجتماعی چارو ددې حیاتی برخې د تمویل ځواک نه لري.

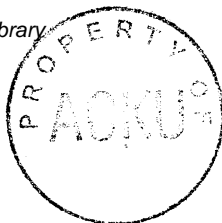
د سواد اندازه ۲۹ په سلو کې د نارینه لپاره او ۱۶ په سلو کې د ښځینه ورو لپاره اټکل شوي ده. په ۱۹۹۴ کال کې تقریباً ۴۵ په سلو کې هلکانو او ۱۷ په سلو کې نجونو په مکتبونو کې نومونه ثبت کړي وو.

اوس د نجونو د مکتبونو ډیره برخه د طالبانو ترولکې لاندې سیمو کې تړلې ده. یوازې د بدخشان په ولایت او د شمال اتحاد ترولکې لاندې سیمو کې د نجونو مکتبونه پرانیستی دي.

د جگړې په ترڅ کې تقریباً ۲۰۰۰ مکتبونه وړان شوي دي. ددې مکتبونو زیاته برخه د مرستو کوونکو مؤسسونو له خوا بیا رغول شوي دي د هغه گزارش مطابق چې د نړیوال بانک تر څارنې لاندې برابر شوی دی په ۱۹۹۶ کال کې تقریباً ۶۰۰ تر ۶۵۰ د ابتدایی دورې مکتبونه اولیسې فعالې وې. د ابتدایی دورې د زده کوونکو شمیره د جگړې له پیل نه مخکې ۸۳،۰۰۰ زده کوونکو ته رسیده چې دارقم تر ۱۹۹۷

کال پوری ۲۷۰۰۰۰ زده کوونکو ته راکم شوی دی. تر کال ۱۹۹۱ شپږ پوهنتونونه او د لوړو زده کړو مرکزونه لکه، د کابل پوهنتون، د پولیتخنیک انستیتوت، د طب انستیتوت، د ښوونکی روزنې انستیتوت او اسلامی پوهنتون په کابل کې او د هرات، جلال آباد او مزار شریف پوهنتونونه د محصلانو په مخ خلاص وو. د ۱۷۰۰۰ په شمیر د هلکانو او نجونو په گډون شاگردان د لوړو زده کړو په دغو مرکزونو کې نومونه ثبت کړي وو. همدا اوس د دغو علمي مرکزونو دروازې د نجونو پر مخ تړلی دی. په اوسنیو شرایطو کې یوازې دوه د ښوونکو د روزنې انستیتو نه د ښځینه وو پر مخ د بدخشان په ولایت کې فعال دي. چې د درسی موادو او مسلکي پرسونل له ستونزو سره مخامخ دي. د ښوونکو د معاش کموالی، د درسی موادو قلت، او د هیواد په سطح د تعلیمي نصاب نشتوالی د دولتي تعلیمي ادارو له عمده ستونزو څخه گڼل کیږي. د ملگرو ملتونو مؤسسې او یو شمیر غیر دولتي مؤسسې د هیواد مکتبونو ته محدودې مرستې ورسوي چې په هیڅ ډول د دې مکتبونو لومړنۍ اړتیاوي نشي پوره کولای.

د استفادې وړ منابع

- ۱- عبدالحق امیری- د ماستری رساله- د افغانستان د اقتصاد لری لید د روسانو له اشغاله وروسته او وسله وال جهاد ۱۹۹۳ د رایت پوهنتون- د یتون ینار د امریکا متحده ایالتونه.
- ۲- عبدالحق امیری- د افغانستان د اقتصادی اوضاع تحلیل او د هغه رول د بنځو او ماشومانو په ژوند ۱۹۹۷ (د یونسیف د درې کلن رپوټ د یوې برخې په توګه چې د هغوی په غوښتنه په پېښور کې برابره شوې وه).
- ۳- د افغانستان د جمهوری حکومت گزارش - فبروری ۱۹۹۲ - د پلان وزارت - کابل افغانستان.
- ۴- د ملګرو ملتو د خوراک او کرنې دفتر (FAO) زراعتی ستراتیژی ۱۹۹۷ کال.
- ۵- د ملګرو ملتو د مخدره موادو د کنترول دفتر (UNDCP) د تریاکو د کرکلی سروې. ۱۹۹۸ کال.
- ۶- عبدالحق امیری- افغانستان د یوې حدو حصره تورم په درشل کې ۱۹۹۶.
- ۷- د بشري پراختیا ر گزارش (UNDP) ۱۹۹۶.
- ۸- ستیف رودز- نړی د اقتصاد پوهانو په نظر کې - ۱۹۸۵.
- ۹- مکیش کپیلا- افغانستان ته د برتانیې د مرستو څیړنه - کال ۱۹۹۵.

دلیکوال لنډه پیژندنه:

* نوم او تخلص : عبدالحق امیری

* د زوکړې کال : ۱۳۴۴ هـ. ش بهارک، بدخشان.

* زده کړې: لومړنۍ او منځنۍ د بدخشان د بهارک ولسوالۍ

ثانوی دوره د فیض آباد ښار، پامیر لیسې.

- ليسانس - د نړیوال اقتصاد پوهنځی - د

اسلام آباد اسلامی نړیوال پوهنتون.

- MSC (په اسلامی او پراختیایي اقتصاد

کې) د نړیوال اقتصاد پوهنځی.

- MS (په عملی او اجتماعی اقتصاد کې)

د رایټ پوهنتون، دیتون ښار، د امریکا متحده

ایالات.

وظیفه: - د پلان او پلټنې په څانگه کې د پلټنې مشاور د

پېښور تعلیمی مرکز - پاکستان.

- د افغانستان لپاره د ملگرو ملتو د بشري مرستو

د انسجام دفتر د پروگرام مدیر، اسلام آباد -

پاکستان

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**